

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ ТРУДОВИХ РЕЗЕРВІВ (50-ТІ РР. XX СТ.)

У статті на основі аналізу джерельної бази схарактеризовано події, які 50-ті роки XX століття впливали на організацію виховної роботи в навчальних закладах системи трудових резервів, зокрема XIX і XX з'їзди КПРС.

Наголошено, що в цих закладах бракувало кваліфікованих інженерно-педагогічних працівників, що не давало змоги належним чином організувати виховний процес.

Констатовано, що центральною фігурою в організації виховання робочої зміни був майстер виробничого навчання. Саме від його майстерності залежала успішність формування особистості молодого фахівця. Однак більшість майстрів мали дуже низьку кваліфікацію, що негативно відображалося на їхніх учнях і призводило до зниження рівня професійної підготовки і вихованості.

Підкреслено роль позакласної роботи в навчальних закладах системи трудових резервів, зокрема гурткової роботи, яка охоплювала різні напрями та надавала можливості для здійснення індивідуального підходу до кожного учня, зближувала вихованців, допомагала створювати учнівський колектив.

Звернуто увагу на те, що головне управління навчальних закладів системи трудових резервів розробило заходи щодо покращення виховної роботи, які знайшли відображення у планах усіх підрозділів вищезгаданих закладів. Представлено перелік таких заходів на прикладі планів навчальних закладів системи трудових резервів Херсонської області на 1957 рік.

Акцентовано, що численні недоліки в організації роботи (в тому числі виховної) в навчальних закладах системи трудових резервів призвели до їх реорганізації в професійно-технічні училища. Діяльність училищ базувалася

на передових педагогічних ідеях того часу, що позитивно впливало на виховання робочої зміни.

Підсумовано, що комплексний підхід до організації виховної роботи в професійно-технічних училищах заслуговує на увагу і може стати предметом подальшого наукового пошуку.

Ключові слова: виховання, навчальні заклади системи трудових резервів, інженерно-педагогічний колектив, майстер виробничого навчання, учнівський колектив, гурткова робота, професійно-технічні училища.

У 50-ті роки ХХ століття на теренах радянської держави відбулося кілька подій, які вплинули на процес виховання молодого покоління, зокрема учнівської молоді. Проте доцільність та обґрунтованість цих впливів викликають певні сумніви. Вони були поспішними і необдуманими, що часом призводило до негативних наслідків та ускладнювало вирішення проблеми.

Зокрема, рішення і завдання, які були прийняті і поставлені на ХІХ та ХХ з'їздах КПРС перед навчальнимикладами системи трудових резервів, мали неабиякий вплив на виховання робочої зміни та врешті призвели до прийняття у грудні 1958 року Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти СРСР».

Проведений аналіз джерельної бази дозволяє стверджувати, що події, які відбулися в 50-ті роки ХХ століття, відображенні у працях багатьох учених (Н. Глазунова, М. Пузанов, В. Сухомлинський, Г. Терещенко та ін.).

Метою цієї статті є дослідження подій, які 50-ті роки ХХ століття вплинули на організацію виховної роботи в навчальних закладах системи трудових резервів.

Так, у вересні 1952 року відбувся ХІХ з'їзд КПРС, під час якого до закладів народної освіти було висунуто нові вимоги. Їх відображено в четвертому розділі директив про п'ятирічний план розвитку СРСР на 1951–

1955 роки, де йдеться про подальше зростання матеріального добробуту, охорони здоров'я і культурного рівня народу.

У цьому документі акцентовано, що з метою подальшого підвищення соціалістичного виховного значення загальноосвітньої школи і забезпечення випускникам середніх шкіл умов для вільного вибору професії необхідно започаткувати політехнічне навчання та провести заходи, необхідні для переходу до загальної політехнізації закладів освіти [3, с. 281]. Крім того, треба було всіляко сприяти вченим при розробці ними теоретичних проблем у всіх галузях знань і зміцнювати зв'язок науки з виробництвом [3, с. 282].

Для задоволення зростаючих потреб народного господарства в кваліфікованих кадрах, особливо у зв'язку з подальшим упровадженням у виробництво передової техніки, мали покращити якість підготовки молодих кваліфікованих робітників в навчальних закладах системи трудових резервів і забезпечити діяльність курсів і шкіл, які діяли безпосередньо на підприємствах [там само].

Тобто XIX з'їзд КПРС по суті став відправною точкою щодо реформування народної освіти.

Це призвело до того, що з кожним роком рівень освіченості учнів навчальних закладів системи трудових резервів зростав. Якщо в 1949 році серед зарахованої в ремісничі училища молоді семирічну освіту мали 20,1%, то в 1953 – 75,7%. А в 1955 році – 92% учнів навчальних закладів системи трудових резервів мали освіту 7-10 класів [6, с. 108].

У свою чергу зростання рівня освіченості учнів навчальних закладів системи трудових резервів потребувало підвищення рівня ідейного виховання і культурно-масової роботи [там само].

Значну допомогу у цьому плані надавало звернення до спадщини А. Макаренка, оскільки він у навчальних закладах, які свого часу очолював, досить вдало вирішував проблеми зв'язку навчання і виховання з виробництвом, формування особистості молодого робітника. Однак, ще тоді (в епоху індустріалізації країни, що носила яскраво виражений форсований

характер) склалася адміністративно-командна система управління виробництвом і всім суспільством. Усе це зумовило орієнтацію радянської системи виховання на формування особистості, здатної лише до засвоєння основ професійної культури, готової в разі потреби до самопожертви, слухняно-виконавської [5, с. 7].

Проте в навчальних закладах системи трудових резервів бракувало кваліфікованих інженерно-педагогічних працівників, що не давало змоги покращувати виховний процес, виконувати плани і завдання ідейно-політичного виховання, поставлені урядом країни.

Особливо низький рівень кваліфікації мали майстри виробничого навчання, які безпосередньо займалися професійною підготовкою та вихованням майбутніх робітників. Водночас від їхньої майстерності, досвіду, вміння керувати учнівським колективом залежало те, наскільки ефективно було організовано процес виховання учнівської молоді.

Майстер протягом усього періоду навчання знаходився поруч з учнями і, як правило, користувався серед них неабияким авторитетом.

В обов'язки майстра виробничого навчання входило наступне: виробниче навчання, гурткова робота, робота з активом групи, організація заходів з ідейно-політичного виховання учнів та ін.

У ті часи для успішного виконання п'ятирічного плану в державі потрібно було підняти масовий рух винахідників і новаторів [3, с. 283].

У навчальних закладах системи трудових резервів це завдання, переважно, покладалося на майстра виробничого навчання, який виховував в учнів любов до винахідництва і новаторства, зокрема на заняттях гуртка технічної творчості.

У цих закладах розуміли всю актуальність, серйозність і відповідальність виховання в учнів здатності забезпечити в майбутньому високу продуктивність праці, відмінну якість продукції, раціоналізацію технологічних процесів і обладнання. А технічна творчість розглядалася, насамперед, як елемент виховного процесу, оскільки існує пряма залежність

між рівнем свідомості робітника, його майстерністю і результатами його праці [8, с. 22].

Прищеплення якостей робітника-новатора – складний психофізичний процес, а тому майстер виробничого навчання мав бути одночасно проникливим психологом і вдумливим педагогом [там само].

Але, як уже зазначалося, більшість майстрів виробничого навчання мали дуже низьку кваліфікацію, що негативно відображалося на їхніх учнях і призводило до зниження рівня професійної підготовки і вихованості. Звісно це викликало незадоволення у керівництва державою.

Вищезгадані проблеми було винесено на порядок денний XX з'їзду КПРС, який відбувся в грудні 1956 року. Було вирішено підвищити вимоги до працівників навчальних закладів системи трудових резервів щодо покращення якості підготовки молодих кваліфікованих робітників для виробничої сфери, будівництва і сільського господарства, а також рівень їхнього ідейно-політичного виховання [7, арк. 24].

На XX з'їзд КПРС із промовою виступив перший секретар ЦК КПРС М. Хрущов, який висловив незадоволення результатами виховання молоді в усіх закладах народної освіти. Він наголосив на необхідності реформування системи народної освіти, яка, на його думку, не змогла забезпечити належну підготовку робочої зміни, і представив проект нового типу навчального закладу – школи-інтернату, де мала виховуватися нова еліта нашої держави. У подальші роки цей проект було реалізовано.

Однак у радянському суспільстві не всі освітні діячі підтримували рішення, які були прийняті на XX з'їзді КПРС стосовно реформи освіти. Поміж противників був і В. Сухомлинський.

В. Сухомлинський убачав у пропозиціях М. Хрущова недооцінку гуманітарної складової загальної освіти. З цього приводу він писав у своєму листі, що в поняття абстрактні знання включається все те, що не пов'язане з трудовою діяльністю учнів після закінчення школи. Такий підхід є неправильним, дуже поспішним. Позитивна частина листа В.

Сухомлинського являла собою оригінальний самостійний проект перебудови народної освіти в цілому, але особливо – змісту навчально-виховної роботи [1, с. 321].

Свої погляди В. Сухомлинський активно відстоював в 1957 році в Академії педагогічних наук, а також на нарадах працівників народної освіти, на шпальтах періодичної преси. Їх розділяли багато вчителів, батьків і учнів. Ідеї, погляди, що виражалися В. Сухомлинським, мали більш сильний, ніж прийнято вважати, вплив на деякі положення Тез ЦК КПРС і в кінцевому підсумку на прийнятий в грудні 1958 року Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти СРСР» [1, с. 322].

На XX з'їзді КПРС перед колективами навчальних закладів системи трудових резервів були поставлені завдання щодо виховання та якісної підготовки молодих кваліфікованих робітників. Це стосувалося й позакласної роботи, яка є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу і повинна бути спрямована на підвищення рівня знань учнів, зміцнення у них трудової дисципліни і організацію культурного дозвілля [7, арк. 24].

Вагоме місце в позакласній роботі в навчальних закладах системи трудових резервів посідала гурткова робота, яка охоплювала багато різних напрямів, а отже, надавала можливості для здійснення індивідуального підходу до кожного учня, допомагала їм розкритися, здобути нові знання, вміння і навички, підготуватися до майбутньої професії, організувати культурне дозвілля.

Наприклад, в Херсонській області станом на 1957 рік в закладах системи трудових резервів працювали такі гуртки: образотворчого мистецтва; гарячої обробки металів; електротехнічний гурток; гурток фізики; гурток креслення; гурток художнього різьблення; гурток по виготовленню наочного приладдя; художньої самодіяльності; танцювальний; музикальний. Крім того учні масово брали участь у роботі хорових та танцювальних колективів [7, арк. 31-32, 53].

Однак не всі навчальні заклади системи трудових резервів приділяли належну увагу організації гурткової роботи. Були серед них і такі, які відображали діяльність гуртків лише на папері. Що призводило до негативних наслідків у виховній роботі [7, арк. 32].

Як правило, робота в гуртках неабияк зближувала вихованців, допомагала створювати дружній учнівський колектив.

Це колектив допомагав виховувати в учнів комуністичний світогляд, свідоме ставлення до праці, почуття товариства, формувати певні риси характеру тощо [7, арк. 25].

Найактивніших учасників учнівського колективу обирали в комсомольські та профспілкові організації, ради старостату. Учнівські організації планували свою роботу так, щоб надавати допомогу педагогічним колективам у навчанні і вихованні молодого покоління [7, арк. 28].

Ці організації брали активну участь у виготовленні наочних приладь, збиранні врожаю, допомозі підприємствам та колгоспам, облагороджуванні території, організовували концерти, виставки, зустрічі з передовиками виробництва, ветеранами та ін.

Але створити учнівський колектив, організувати і спрямувати його роботу в потрібне русло (тобто в напрямі підвищення якості навчання учнів, виховання у них свідомої дисципліни і працьовитості, формування світогляду, навичок самообслуговування, дбайливого ставлення до соціалістичної власності) були зобов'язані педагогічні колективи навчальних закладів системи трудових резервів [7, арк. 25]. Тобто для створення учнівського колективу і його плідної роботи потрібен був відповідний педагогічний колектив, бажано кваліфікований. А з цим існувала проблема, що негативно позначалося на якості виховної роботи.

Над вирішенням цієї проблеми працювало головне управління навчальних закладів системи трудових резервів. Зокрема, ним були розроблені заходи щодо покращення виховної роботи відповідно до рішень

XX з'їзду КПРС. Ці заходи знайшли відображення у планах усіх підрозділів вищезгаданих закладів.

Прикладом можуть слугувати плани навчальних закладів системи трудових резервів Херсонської області на 1957 рік, відповідно яких робота з педагогічним колективом передбачала проведення таких заходів:

- дообладнання і оформлення постійно діючої виставки технічної творчості;
- перегляд кадрів і укомплектування штату підготовленими працівниками;
- покращення роботи з підвищення ділового та ідейно-теоретичного рівня працівників школи. Максимальне охоплення головних категорій працівників школи заочним навчанням;
- перегляд гуртків технічної творчості, планування контролю за їх діяльністю, забезпечення їх роботи як органічної частини навчального процесу;
- організація зустрічі з керівником тресту і передовиками виробництва;
- організація педагогічних читань «Педагогічна спадщина А. С. Макаренка»;
- зв'язок виробничого і теоретичного навчання з виховною роботою, забезпечення єдності вимог до учнів у навчально-виховній роботі;
- проведення лекцій, підготовка доповідей на суспільно політичні, природно-наукові теми, а також з питань моралі, побуту. Забезпечення їх зв'язку з завданнями, що стоять перед школою;
- систематичне проведення політінформації з учнями і педагогічним складом з питань поточної політики;
- використання в роботі здорових традицій, які склалися в педагогічному та учнівському колективах. Проведення роботи зі створення і виховання учнівського колективу з урахуванням досвіду передових навчальних закладів системи трудових резервів;

– організація зустрічі з працівниками закладів трудових резервів з обміну досвідом навчально-виховної роботи;

– регулярний випуск загальної стінної газети [7, арк. 114-116, 118, 119].

З учнівським колективом планувалося провести наступні заходи:

– проведення урочистої лінійки з приводу початку нового навчального року;

– ознайомлення учнів з кращими традиціями школи і завданнями, поставленими на XX з'їзді КППС перед навчальним закладом;

– вивчення уставу, правил поведінки та розпорядку дня, вуличного руху, правил носіння однострою;

– проведення зборів;

– активізація роботи комсомольських і профспілкових організацій, старостату, комісій учнівського контролю, ради клубу, ради бібліотеки;

– вибори учнівського активу в групах і організація семінарських занять відповідної тематики;

– охоплення всіх учнів соціалістичним змаганням;

– створення нових гуртків і продовження роботи функціонуючих у попередній період;

– організація зустрічі з передовиками виробництва і випускниками;

– організація роботи стінної преси;

– оновлення наочної агітації [7, арк. 119-121].

Керівництво управління навчальних закладів системи трудових резервів висвітлювало проблему виховання на різних масових заходах. Так на всесоюзній нараді, яка відбулася в 1957 році, виступила з доповіддю заступник керівника Головного управління трудових резервів Федорова, яка акцентувала на таких проблемах:

– систематична робота з кадрами з підвищення кваліфікації, підбір та заміна фахівців;

– самостійність і ініціатива учнів, робота з активом;

– робота гуртків технічної творчості і художньої самодіяльності, залучення до них ще більшої кількості учнів [7, арк. 40].

Не дивлячись на всі намагання навчальних закладів системи трудових резервів покращити якість професійної підготовки та виховання робітничих кадрів, суттєво змінити ситуацію не вдалося. Більш того ці заклади так і не здолали свій найголовніший суттєвий недолік щодо укомплектуванні кваліфікованими інженерно-педагогічними працівниками. Особливо низький рівень кваліфікації був у майстрів виробничого навчання. Більшість із них (55,7%) на початок 1959 року не мали навіть середньої освіти [2, с. 22].

Ці і багато інших причин призвели до реорганізації всієї системи навчальних закладів трудових резервів, що відобразилось у прийнятому 24 грудня 1958 року Законі «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти СРСР». В Законі чітко прописані основні задачі професійно-технічної освіти молоді: планомірна і організована підготовка для всіх галузей народного господарства культурних і технічно освічених кваліфікованих робітників, трудівників сільського господарства, комуністичне виховання учнів, їх ідейна загартованість, формування в учнівській молоді комуністичного ставлення до праці [4, с. 54].

Був створений новий тип навчального закладу – професійно-технічні училища (ПТУ). Вже сама назва (професійно-технічні) більш правильно відображала специфіку роботи цієї ланки освіти. Вперше на рівні Закону міністерства, відомства, підприємства зобов'язувалися зміцнювати навчально-матеріальну базу училищ. В єдиному законодавчому акті було закріплено важливі положення стосовно виховання і підготовки кваліфікованих робітників [2, с. 23].

Отже, проведений аналіз організаційних аспектів виховної роботи, що проводилася в навчальних закладах системи трудових резервів в 50-ті роки ХХ століття, надає змогу констатувати наявність неабиякого впливу на виховання робочої зміни подій, які відбувалися в державі і врешті призвели

до прийняття Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти СРСР» (1958 р.).

Як наслідок, навчальні заклади системи трудових резервів було перетворено в професійно-технічні училища. Їх діяльність базувалася на передових педагогічних ідеях того часу (А. Макаренка щодо виховання робочої зміни, В. Сухомлинського стосовно виховання громадянина, політехнізації освіти та ін.). Що безперечно позитивно впливало на виховання робочої зміни в системі професійно-технічної освіти.

Комплексний підхід до організації виховної роботи в професійно-технічних училищах заслуговує на увагу і може стати предметом подальшого наукового пошуку.

Література:

1. XX съезд КПСС и его исторические реальности / под общ. ред. В. В. Журавлева. М.: Политиздат, 1991. 416 с.
2. Глазунова Н. И. Подготовка рабочей смены: Развитие системы профессионально-технического образования 1959-1987 гг. К.: Вища школа, 1987. 197 с.
3. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК (1898-1988): в 16 т. / под общ. ред. А. Г. Егорова, К. М. Богомолова 9-е изд. доп. и испр. М.: Ин-т Марксизма Ленинизма при ЦК КПСС, 1985. Т.8. 1945-1955. 542 с.
4. КПСС, Советское государство о подготовке молодой смены рабочего класса. 1940-1987 гг. / сост. Г. И. Терещенко. К.: Вища школа, 1988. 416 с.
5. Педагогическое наследие А. С. Макаренко и формирование личности современного рабочего. Сборник трудов. Ленинград, 1990. 103 с.
6. Пузанов М. Ф., Терещенко Г. И. Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР. К.: Вища школа, 1980. 232 с.

7. Постановления Совнархоза и справки о мерах по улучшению подготовки и воспитательной работы в учебных заведениях трудрезервов, итогах тематической проверки работы мастеров производственного обучения, как воспитателей. ДАХО (Державний архів Херсонської області). Ф-Р 3598. Оп. 1. Спр. 123. Арк. 24-25, 28, 31-32, 40, 53, 114-116, 118-121.

8. Шумович М.Х. Техническое творчество как средство воспитания учащихся. М.: Высшая школа, 1968. 85 с.

Pyslar A. B.

Organizational Aspects of Educational Work at Educational Institutions of the System of Workforce (in the 50s of the XX c.)

In the article on the basis of the broad data analysis events are characterized which in the 50s of the XX century influenced the organization of educational work at educational institutions of the system of workforce namely the XIX and XX CPSU Congress.

It is stressed that in those institutions there was not enough skilled engineering and pedagogical staff and that is why it was impossible to organize educational process well.

It is stated that the central figure in the organization of the work shift was a vocational instructor. It was his mastery which influenced the formation of a young professional. However, poor qualifications of most instructors had negative effects on their students and reduced the level of vocational training and education.

The role of extracurricular activities at educational institutions of the system of workforce is noted, namely hobby groups work, which covered different directions and provided the opportunity for granting an individual approach to each student, brought them together and helped create student groups.

It is reported that the directorate – general of educational institutions of the system of workforce developed activities to improve educational work which were reflected in plans of all units of above mentioned institutions. The list of those

activities is presented on the example of curricula of educational institutions of the system of workforce of Kherson region in 1957.

It is examined that many shortcomings in organization of work (including educational work) at educational institutions of the system of workforce led to their reorganization at vocational training schools. The activity of those schools was based on advanced ideas of that time that influenced positively education of the work shift.

It is concluded that integrated approach to the organization of educational work at vocational training schools should be considered and can be the subject of the further scientific research.

Key words: education, educational institutions of the system of workforce, engineering and pedagogical staff, vocational instructor, student groups, hobby groups work, vocational training schools.

Submission date of the article “19”

September 2019

Pyslar Anatolii Borysovykh – a graduate student of the department of pedagogics, psychology and educational management named after prof. Ye. Petukhov of Kherson State University.